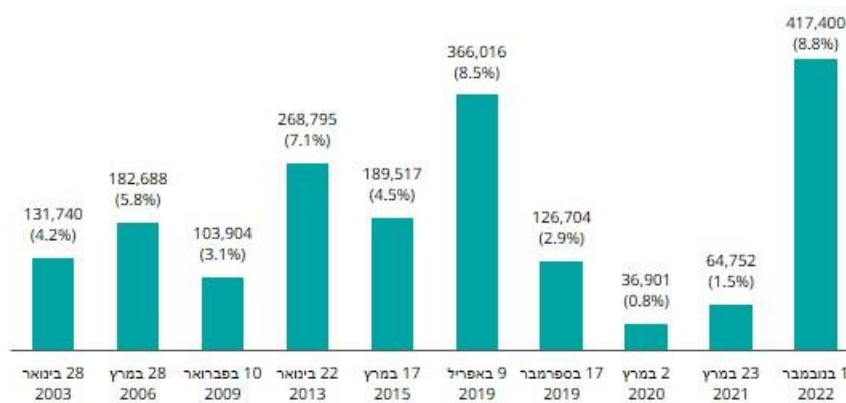

כמה קולות דרושים למפלגה כדי לעבור את אחוז החסימה?

אלכס וינרב

בבחירות לכנסת ה-25, שנערכו בנובמבר 2022, קרוב ל-420,000 קולות ירדו לטמיון – קרי, ניתנו למפלגות שלא עברו את אחוז החסימה הנדרש לזכייה במושב ראשון בכנסת, העומד על 3.25% מכלל הקולות הכשרים. **קולות מבוזבזים אלו היוו 8.8% מסך הקולות הכשרים, שהם שווי ערך לעשרה מושבים בכנסת.**

תרשים 1. מספר הקולות האבודים בבחירות לכנסת מאז 2003, ושיעורם מכלל הקולות הכשרים באותן בחירות, לפי מועד הבחירות

מקור: אלכס וינרב, מרכז טאוב | נתונים: ועדת הבחירות המרכזית לכנסת

בלי קשר לגורמים שהובילו לזינוק משמעותי זה במספר הקולות האבודים בשנת 2022, אנחנו סבורים כי חוסר ההתחשבות ב-8.8% מהקולות, הפיכתכם בפועל של מצביעיהם לאזרחים שלא זכו לייצוג, מחלישה אמון הציבור בדמוקרטיה ובמוסדותיה. לפיכך, ולקראת מערכת הבחירות הקרבה, בנייר זה נעמוד על **הגורמים המשפיעים** על מספר הקולות הדרוש כדי לעבור את אחוז החסימה ונציג **דרך פשוטה לחישוב** מספר הקולות המוחלט הדרוש במערכת הבחירות הקרובה כדי לעבור את הסף הזה.

* פרופ' אלכס וינרב, ראש תחום הדמוגרפיה ומנהל המחקר במרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

הגורמים המשפיעים על מספר הקולות הדרוש כדי לעבור את אחוז החסימה

אילו מערכת הבחירות בישראל הייתה מערכת טהורה של ייצוג יחסי, מועמד או מפלגה היו יכולים להיבחר לכנסת באמצעות זכייה ב-0.833% מכלל הקולות הארציים (100% חלקי 120 מושבים). ואכן, זה היה המצב בכנסת הראשונה עם קום המדינה, אלא שבתוך שנים אחדות הוחלט להעלות את הסף לאחוז אחד עבור המושב הראשון. מאז, מספר הקולות המוחלט שמפלגה זקוקה לו כדי לזכות במושב הראשון שלה הוא תוצר של ארבעה גורמים: אחוז החסימה הרשמי, מספר בעלי זכות הבחירה, שיעור ההצבעה ואחוז הקולות הכשרים.

1. אחוז החסימה הרשמי

אחוז החסימה הרשמי הוא מונח משפטי המוגדר בחוק, הקובע את שיעור הקולות המינימלי מכלל הקולות הכשרים הדרוש למפלגה כדי לזכות בייצוג בבית הנבחרים. לאורך השנים השתנה אחוז החסימה מספר פעמים: מבחירות 1951, במשך כארבעה עשורים, נדרשה מפלגה לזכות בלפחות 1.0% מכלל הקולות הכשרים כדי לקבל את מושבה הראשון בכנסת. מראשית שנות התשעים ועד העשור השני של המאה הנוכחית עלה מעט אחוז החסימה מדי עשור. החל ממערכת הבחירות של שנת 2015, אחוז החסימה הנדרש לזכייה במושב הראשון עומד על 3.25% מכלל הקולות, שיעור שהוא שווה ערך לכמעט ארבעה מושבים.

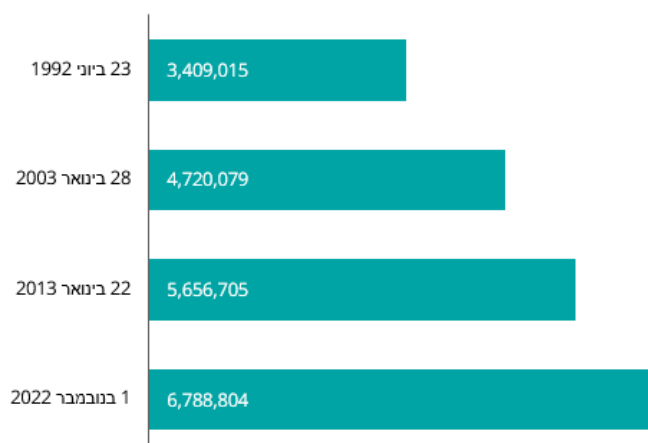
אחוז החסימה, לפי תקופה	
1992–1951	1.0%
2003–1992	1.5%
2013–2004	2.0%
2014 ואילך	3.25%

2. מספר בעלי זכות הבחירה

זהו גורם הדמוגרפי. על פני הדברים החישוב פשוט: יש למנות את מספר אזרחי ישראל בני 18 ומעלה במועד בחירות נתון. מה שהופך את העניין למורכב מעט יותר הוא העובדה ש"פנקס הבוחרים" כולל גם ישראלים השוהים מחוץ לישראל.

כך או כך, מספר בעלי זכות הבחירה גדל בהתאם לצמיחתה המהירה של אוכלוסיית ישראל. תרשים 2 מציג את הנתונים הללו עבור ארבע מערכות בחירות שנערכו במרווחים של כעשור. כפי שרואים בבירור, בין הבחירות של יוני 1992 לבחירות של נובמבר 2022 מספר בעלי זכות הבחירה כמעט הכפיל את עצמו. גידול זה שקול לקצב צמיחה שנתי של 2.3%.

תרשים 2. מספר בעלי זכות בחירה בבחירות לכנסת, 1992–2022

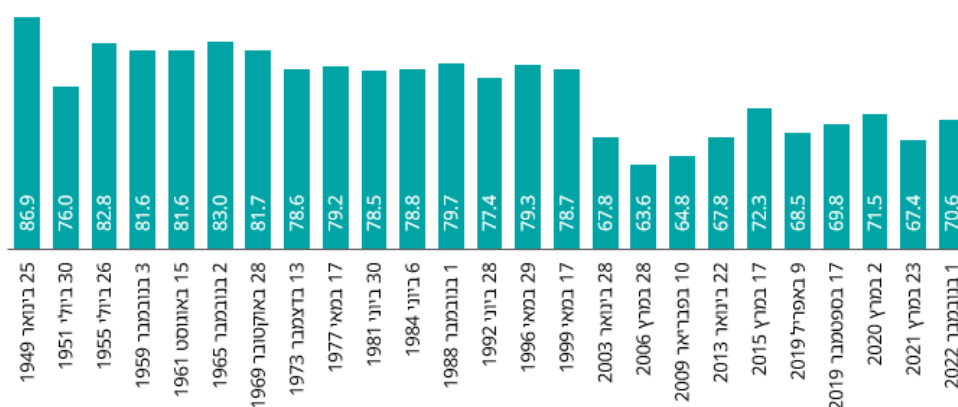

מקור: אלכס וינרב, מרכז טאוב | נתונים: ועדת הבחירות המרכזית לכנסת

3. שיעור ההצבעה

זהו הגורם ההנצחתי (מוטיבציוני) – הגורם המניע אזרחים להצביע בבחירות. כפי שמוצג בתרשים 3, שיעורי ההצבעה בישראל עברו שלושה שלבים עיקריים. עד לשלהי שנות השישים, שיעורי ההצבעה היו כמעט תמיד מעל 80%. משנות השבעים ועד סוף שנות התשעים הם נעו בעקביות בטווח של 78%–79%. מאז האינתיפאדה השנייה ירדו שיעורי ההצבעה וניכרת תנודתיות סביב 64%–72%. תנודות אלו נמשכו גם לאורך התקופה האינטנסיבית של חמש מערכות הבחירות שנערכו בין אפריל 2019 לנובמבר 2022.

תרשים 3. שיעורי ההצבעה בבחירות לכנסת, לפי תאריך הבחירות, 1949–2022 (באחוזים)

מקור: אלכס וינרב, מרכז טאוב | נתונים: ועדת הבחירות המרכזית לכנסת

מגמת ירידה ארוכת טווח בשיעורי ההצבעה מאפיינת את מרבית המדינות בעלות הכנסה גבוהה. אלא שבישראל שיעור זה מושפע גם מן ההצלחה היחסית של מאמצי גיוס קולות והצבעה גושית (למשל במגזר החרדי), מחרם בחירות (במגזר הערבי), ואף מהתארגנויות טיסה ("קואליציות טיסה") של ישראלים השוהים בחו"ל (בהיעדר אפשרות להצבעה מרחוק) – למעט עבור שליחים רשמיים של המדינה – אנשים השוהים מחוץ לישראל טסים לארץ כדי להצביע ביום הבחירות).

4. קולות כשרים

זהו הגורם הבירוקרטי. בניגוד לדמוקרטיה מערבית רבות המשתמשות בגיליונות סימון מורכבים, בדירוג מועמדים או במסכים אלקטרוניים, שיטת ההצבעה הפשוטה בישראל – הכנסת פתק נייר קטן הנושא את שם המפלגה או את סימנה לתוך מעטפה והכנסתה לתיבה לעיני ועדת הקלפי – ממזערת טעויות מצד הבוחרים. כתוצאה מכך, שיעור גבוה מאוד מכלל הקולות בישראל הם קולות כשרים. בחמש מערכות הבחירות האחרונות נע שיעור זה בין 99.29% ל-99.46%, עם ממוצע של 99.38%. נתון זה דומה לשיעורים המקובלים בקנדה, שגם היא משתמשת בשיטות של "סימון פשוט", וגבוה מהשיעורים בגרמניה, בצרפת ובארצות הברית.

עד שיחול שינוי בנוהלי ההצבעה, ובוודאי בעתיד הנראית לעין, ניתן להניח בבטחה כי כ-99.3% מהקולות בכל מערכת בחירות נתונה בישראל יהיו כשרים.

חישוב מספר הקולות המוחלט הדרוש כדי לעבור את אחוז החסימה

מספר הקולות המוחלט שנדרש ממפלגה (V_{party}) כדי לעבור את אחוז החסימה הוא מכפלה של ארבעת הגורמים הללו:

$$V_{party} \geq \theta \cdot V_R \cdot T \cdot \alpha$$

כאשר θ הוא אחוז החסימה הרשמי, המקובע כיום על 3.25% ($\theta = 0.0325$); V_R הוא מספרם הכולל של בעלי זכות הבחירה הרשומים בפנקס הבוחרים; T הוא שיעור ההצבעה – כלומר חלקם של הבוחרים הרשומים שאכן שלשלו מעטפה לקלפי; ו- α הוא שיעור הקולות שנמצאו כשרים.

אופיים הקבוע או היציב של הגורם הראשון והאחרון מן הארבעה פירושו שערכו של V_{party} במערכת הבחירות של שנת 2026 ייקבע על ידי הגורמים הדמוגרפיים וההניעתיים, V_R ו- T .

למרבה המזל, אחד מהגורמים האלה – הגורם הדמוגרפי V_R – ניתן לחיזוי במידה מסוימת של ודאות. אנחנו קובעים את אוכלוסיית ישראל באמצע שנת 2024 כנקודת בסיס (בהסתמך על נתוני השנתון הסטטיסטי של הלמ"ס לשנת 2025), וחוזים את האוכלוסייה קדימה עד לסוף ספטמבר 2026 (טווח של 2.25 שנים).¹ ערכו של V_R במערכת הבחירות הבאה הוא, אם כן, מספר האנשים בני 18 ומעלה לפי אותן תחזיות.

חישובים אלו מצביעים על ערך V_R של 7.561 מיליון בעלי זכות בחירה עד ל-30 בספטמבר 2026 – עלייה של כ-11% לעומת 6.789 מיליון בנובמבר 2022. קצב הגידול הארבע-שנתי של אוכלוסיית בעלי זכות הבחירה בישראל – העומד על 2.69% בשנה – מהיר במקצת מהקצב ב-30 השנים הקודמות. הוא מונע הן על ידי שנתונים גדולים מאוד של בני נוער יהודים שהגיעו בשנים האחרונות

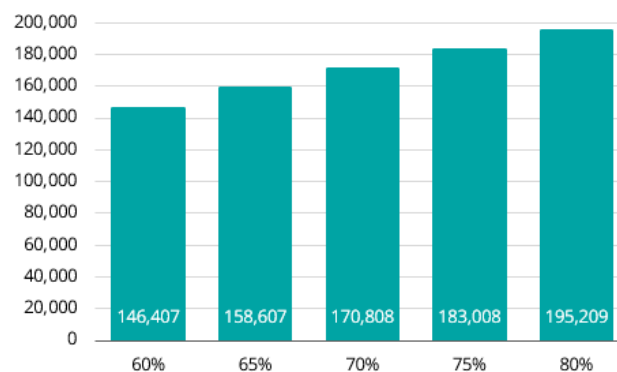
¹ אנחנו עורכים חיזוי לפי קבוצות גיל חד-שנתיות, המביא בחשבון תמותה והגירה נכנסת, אך לא פריון (לידות חדשות אינן משפיעות על מספר הבוחרים) או הגירה יוצאת (ראו הערת השוליים הבאה).

לגיל 18, והן על ידי התאזרחותם של ישראלים חדשים רבים והצטרפותם למאגר הבוחרים הפוטנציאליים. אזרחים חדשים אלו מקורם בהגירה הגדולה מרוסיה ומאוקראינה שנמשכה מנובמבר 2022 ועד ספטמבר 2023.²

לאחר הפקת ערך עבור V_R , ובהנחת ערך של 0.993 עבור α (הממוצע של חמש מערכות הבחירות הקודמות), האתגר של אומדן ערכו של V_{party} מתמצה בגורם ההניעתי, T : איזה חלק מכלל בעלי זכות הבחירה יבחר לממש את זכותו להצביע?

מכיוון שהערכת טווח הערכים המסתבר של T (שיעור ההצבעה) אינה נמנית עם תחומי המומחיות של חוקרי מרכז טאוב, חישבנו ערך זה עבור מגוון תרחישים של שיעורי הצבעה שבין 60% ל-80%, בקפיצות של חמש נקודות אחוז ($T = 0.6, 0.65 \dots 0.8$). תרשים 4 מציג את אומדני סף החסימה הצפוי בבחירות 2026 בכל אחד מהתרחישים.

תרשים 4. סף החסימה הצפוי בבחירות של אוקטובר 2026, לפי שיעורי הצבעה משוערים

מקור: אלכס וינרב, מרכז טאוב | נתונים: תחזיות מרכז טאוב על בסיס נתוני הלמ"ס

להלן הממצאים. אם שיעורי ההצבעה יישארו בטווח של 70%, בדומה לבחירות 2022, מפלגה תידרש לקבל כ-171,000 קולות כדי לעבור את אחוז החסימה. כל עלייה או ירידה של נקודת אחוז אחת בשיעור ההצבעה תוסיף למספר זה או תגרע ממנו כ-2,240 קולות.

משמעות הדבר היא, ברף הנמוך, שרק אם שיעור ההצבעה ירד לכ-63.5%, יישאר סף החסימה ברמה דומה לזו של בחירות 2022 (154,854 קולות). שיעור הצבעה נמוך כל כך נראה בעינינו בלתי סביר לחלוטין, הן בשל תקדימי העבר (תרשים 3) והן לנוכח אופייה הסוער, כפי שמסתמן, של מערכת הבחירות הקרובה.

להערכתנו, סביר בהרבה כי לאחר שלוש שנים של מלחמה לסירוגין ואי-יציבות מתמשכת ישמרו שיעורי ההצבעה על רמתם הנוכחית או אף יעלו, ככל שהציבור מכל קצות הקשת הפוליטית יתגייס להצביע. אם שיעור ההצבעה יעפיל אל סביבות ה-75%, מפלגה תידרש ל-180,000 קולות כדי לעבור את אחוז החסימה. **אם שיעורי ההצבעה יחזרו לרמות שאפיינו את שנות התשעים, מפלגה תזדקק ליותר מ-190,000 קולות כדי לעבור את אחוז החסימה.**

² מהגרים יוצאים שהם אזרחי ישראל נותרים רשומים בפנקס הבוחרים. המשמעות היא שאם קיימת השפעה של הגירה שלילית על הבחירות (למשל, מאזן ההגירה השלילי של ישראל בשנים 2024 ו-2025), היא תבוא לידי ביטוי דרך שיעורי ההצבעה (האם הם יגיעו להצביע?) ולא דרך מספר בעלי זכות הבחירה הרשומים.

סיכום

ערכו האמיתי של אחוז החסימה במונחים מוחלטים במערכת הבחירות הקרבה – הקרוי כאן "סף החסימה" – ייודע רק לאחר הזנת כל הקולות וספירתם. עם זאת, אנחנו צופים שהוא יעבור בקלות את רף 154,854 הקולות שנדרשו בבחירות 2022, כשם שהמספר באותה מערכת בחירות היה גבוה ביותר מ-5,000 קולות מזה של בחירות מרץ 2020, וב-18,000 קולות מזה של בחירות 2015.

מגמת עלייה מתמשכת זו מונעת מן הגידול הדמוגרפי, המרחיב בהתמדה את אוכלוסיית בעלי זכות הבחירה (V_R). בעוד חריגות משמעותיות כלפי מטה בשיעור ההצבעה (T) עשויות לקזז את ההשפעה הדמוגרפית הזאת במערכת בחירות נתונה, מגמת עלייה ארוכת טווח בסף החסימה, קרי, במספר הקולות הדרוש למפלגה כדי לעבור את אחוז החסימה, היא תוצאה בלתי נמנעת ובלתי הפיכה של הגידול המהיר של אוכלוסיית ישראל.

אנחנו מקווים שמנהיגי המפלגות הקטנות (ויועציהם), בבואם לשקול את סיכוייהם במערכת הבחירות הקרבה, ישתמשו בנוסחה המוצעת כאן כדי לגבש את האומדנים שלהם. אם אינם יכולים להבטיח שיקבלו לפחות 200,000 קולות בספטמבר הקרוב עליהם לפרוש מהמרוץ, להתאחד עם מפלגה אחרת או לחבור לגוש אחר. כל צעד אחר טומן בחובו סיכון לחזרה על מחדל הקולות המבוזזים של שנת 2022.

מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל הוא מוסד מחקר עצמאי ובלתי מפלגתי העוסק בנושאי כלכלה וחברה. המרכז מספק לקובעי המדיניות ולציבור מחקרים ונתונים בכמה מהסוגיות החשובות ביותר שישראל מתמודדת עימן בתחומי החינוך, הבריאות, הרווחה, שוק העבודה והמדיניות הכלכלית, כדי להשפיע על תהליכי קבלת ההחלטות בישראל ולשפר את רווחתם של כלל תושבי המדינה.